**הרב אורי סדן**

# ההיתר שעלה בעשן המשרפות – הצהרת עסקה אישית

## הקדמה

מאמר זה הוא המשכם של שני מאמרים קודמים שפרסמתי תחת במה זו, 'אמונת עתיך',[1] ובהם סקרתי את הבסיס ההלכתי ל'היתר עיסקא' ואת אופן ההשתלשלות שלו מראשית התפתחותו על ידי תרומת הדשן ועד להיתרי העסקה המנוסחים כיום. במאמר זה אבקש לעסוק בהצעה הלכתית מהפכנית לפתרון בעיית ריבית באמצעות עריכת 'היתר עיסקא' אישי וחד־צדדי. ההצעה התקבלה אומנם בקרב רוב הפוסקים באירופה שלפני המלחמה, אולם מרביתם נהרגו על קידוש השם בשואה, ומאז היא נשארה מיותמת כאפיזודה הלכתית שנשכחה. מאמר זה אינו בא להציע אותה מחדש אלא להיות נר זיכרון למאות הרבנים הקדושים אשר היו שותפים לה ואשר חלקם, עם כל גדלותם, נשכחו מלב דואב.

## א. הצעת הרב עזריאל מאיר איגר

מאז שנוצרה הבעיה של הלוואות בריבית מגופים פיננסיים, במחצית השנייה של המאה התשע־עשרה, ומאז הפתרון שנמצא לה לקראת סוף המאה בדמותה של הצהרת עסקה שחתום עליה הגוף הפיננסי, התחוללו באירופה שינויים רבים. צמצום ההלוואות הפרטיות והרחבת ההלוואות הפיננסיות עם או בלי 'היתר עיסקא' הלכו ושחקו את ההקפדה על איסור ריבית, שהיה מוחזק עד לאותה העת כאיסור חמור בקרב אנשים יראי שמיים. זאת ועוד, במהלך אותן מאה שנים, עד למלחמת העולם השנייה, הפכה החברה היהודית מחברה דתית לחברה שרובה הגדול אינו מחויב לתורה ולמצוות. החתמת אדם שאינו שומר תו"מ על 'היתר עיסקא' נהייתה קשה עד בלתי אפשרית, אף שאיסור ריבית חל גם ביחס אליו. כתוצאה מכך איסור ריבית הפסיק להישמר כמעט באופן גורף, אפילו בקרב יהודים שומרי תו"מ.

בשנת תרפ"ד (1924) יצא הרב עזריאל מאיר איגר מלובלין[2] ביוזמה חדשה, שאליה הוא ביקש לצרף את גדולי ישראל. היוזמה היא החתמת כל אדם באופן חד צדדי על מסמך שבו הוא מצהיר כי כל פעילותו העסקית והפיננסית בעתיד תהיה בכפוף לתנאי היתר

---

1 'קנקן חדש מלא ישן – היתר העיסקא החדש של מכון כתר' אמונת עתיך 98 עמ' 89–102; 'משטר עסקה להיתר עסקא', אמונת עתיך 127, 93–102.

2. הרב עזריאל איגר, נינו של רבי עקיבא איגר, היה אדמו"ר בלובלין ומגדולי התורה בפולין בדור שלפני השואה. הוא עונה על ידי הנאצים ומת בייסורים, ונקבר בגטו ורשה, ערב האקציה הגדולה.

עיסקא (להלן 'הצהרת עיסקא'). על פי הצעתו כל היהודים יחתמו על הצהרה זו פעם בשנה,[3] ולדעתו חתימה שכזו תועיל למנוע מהחותם עליה לעבור על איסור ריבית.
וזהו נוסח ההצעה:[4]

> שכל איש מישראל כשיתחיל לעסוק במשא ומתן, יהיה עליו חיוב שיכתוב בכתב ידו פעם אחת אצל הרב דמתא שבכל עיר שכל העסקים שיעשה במעות, הן מה שיתן אף לאחרים והן מה שיקבל מאחרים מעיד הוא על עצמו שהוא על אופן עסקא עפ"י תקנת חז"ל אם ישכח או שלא יוכל לדבר מזה בפירוש בעת נתינת או לקיחת המעות ואיך שיתפשר אז יהי' על צד היתר עיסקא.

נוסח השטר שהרב איגר הציע שעליו יחתום כל אחד ואחד הובא בחוברת 'תקנה נחוצה' (עמ' 17).[5] הצהרה זו שונה מ'היתר העיסקא' של המהרשד"ם בעניין מהותי אחד:[6] היא אינה נעשית על ידי גוף עסקי אלא על ידי אדם פרטי. עובדה זו הופכת להיות משמעותית כאשר אנחנו מדברים על החלטה להלוות בתנאי 'היתר עיסקא' אשר נעשית הרבה לפני מועד ביצוע ההלוואה, ובזמן ביצועה של ההלוואה ההחלטה אינה נזכרת ואולי כלל אינה זכורה. כאשר מדובר בגוף עסקי הפועל באמצעות דירקטוריון, הרי שהחלטותיו מחייבות את הפועלים בשמו, ואלו אינם רשאים לבצע פעולות שהדירקטוריון לא הסכים להן. עובדה זו ידועה גם למתעסקים עם הגוף העסקי, ולכן התניה מראש אינה בלתי סבירה. לעומת זאת כאשר מדובר באדם פרטי, הוא רשאי לקבל החלטות ולשנותן בכל עת, ואין הלוואה שביצע במועד מסוים כפופה לתנאים שקבע קודם לכן.
את הבעיה הזו פותר הרב איגר באמצעות השוואה לדין מודעה בנדרים, המופיע במסכת נדרים (כג ע"ב):

> הרוצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה, יעמוד בראש השנה ויאמר כל נדר שאני עתיד לידור יהא בטל.

מדין זה אנחנו למדים כי ניתן להתנות תנאי הרבה זמן מראש, ולהסתמך עליו בעת ביצוע המעשה, ואם כן יכול אדם להתנות כי כל הלוואותיו יהיו בתורת עסקה ולהסתמך על התנאי בזמן ביצוע ההלוואה. גם אם נקבל את ההשוואה לדין נדרים, הרי שבנדרים דין זה מוגבל ביותר, וכפי שאומרת הגמרא:

---

3. ההצעה המקורית הייתה כי החתימה תיעשה באופן חד פעמי, אך הרב מאיר אריק, אשר היה הראשון לשמוע על ההצעה, הציע כי כדי שלא ישתכח הדבר, החתימה תחודש מדי שנה בעשרת ימי תשובה, בדומה ל'מסירת מודעה' הנעשית בסיומה של התרת הנדרים אותה מקובל לעשות בימים הנוראים, וכדלהלן. כך גם דרש האדמו"ר מגור במכתב תמיכתו בהצעה (תקנת רבים עמ' 92). הרב איגר מקבל את התיקון ושולח לרבנים את ההצעה המתוקנת הכוללת חידוש החתימה מדי שנה. לדעת הרב יצחק מאיר הכהן רפופורט (קונ' תקנת ריבית עמ' 7) לא ניתן להסתמך על חתימה חד פעמית מסיבה נוספת: לא ניתן להשתעבד ולשעבד למי שאינו בעולם, ואם יעשה זאת פעם בחיים, ייתכן ויתעסק עם אנשים שלא היו בעולם בעת חתימתו.
4. 'הצעת תקנה נחוצה' עמ' 3.
5. נספח א למאמר.
6. לדעת הרב מאיר אריק (הצעת תקנה נחוצה עמ' 6) אין כל הבדל מהותי בין 'היתר עיסקא' של הבנקים, אשר נתקן על ידי המהרש"ם (שאותו החליף הרב אריק ברבנות יאזלוביץ') ואשר הפך להיות מקובל בבנקים השונים באותה העת, ובין הצהרת עסקה זו.

הרוצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה, יעמוד בראש השנה ויאמר כל נדר שאני עתיד לידור יהא בטל ובלבד שיהא זכור בשעת הנדר. אי זכור, עקריה לתנאיה וקיים ליה לנדריה! **אמר אביי**, תני: ובלבד שלא יהא זכור בשעת הנדר. **רבא אמר**: לעולם כדאמרינן מעיקרא, הכא במאי עסקינן - כגון שהתנה בראש השנה ולא ידע במה התנה, והשתא קא נדר, אי זכור בשעת הנדר ואמר על דעת הראשונה[7] אני נודר - נדריה לית ביה ממשא, לא אמר על דעת הראשונה אני נודר - עקריה לתנאיה וקיים לנדריה.

כלומר לפי דעת אביי ההתניה מועילה בתנאי שלא יזכור את התנאי בשעת הנדר, שאם נמצא שזכר ובכל זאת נדר - הרי שביטל נדרו את תנאו. בדעת רבא, שהלכה כמותו, נחלקו הראשונים:[8] יש שכתבו כי הסכים למעשה עם דעת אביי, ויש שסברו כי לעולם נדר מאוחר מבטל תנאי מוקדם, ולא ניתן להסתמך על תנאי מוקדם אלא אם האדם התכוון להסתמך עליו בשעה שנדר. למעשה ה'שלחן ערוך'[9] מביא את שתי הדעות ומכריע כי ראוי להחמיר כדעה המצמצמת את היכולת להסתמך על התנאי למקרים שבהם האדם התכוון לכך, וזו לשונו:

מי שהתנה ואמר: כל נדרי שאדור עד זמן פלוני יהיו בטלים, ונדר בתוך הזמן, אם הוא זוכר לתנאו בשעת הנדר, נדרו קיים שהרי מבטל תנאו בשעה שנודר; ואם אינו זוכר לתנאו בשעת הנדר, התנאי קיים והנדר בטל. ויש אומרים שאין התנאי מועיל לבטל הנדר, אלא אם כן יזכרנו תוך כדי דיבור לנדר ויאמר בלבו שהוא סומך על התנאי, ויש לחוש לדבריהם.

בנקודה זו הולך הרב איגר בשני אפיקים: באפיק אחד הוא טוען כי למעשה יש להכריע[10] כדעת התוספות והרמב"ם המובאת ב'שלחן ערוך' בסתמא, ולהסתמך על התנאי בכל מקרה שבו אין המתנֶה זוכר את העובדה שחתם על 'היתר עיסקא' אצל הרב לפני זמן מה. באפיק שני הוא טוען כי יש לחלק בין נדרים שבהם ייתכן והמצב שבו האדם מחויב בנדר טוב יותר לעבודת ה' של האדם, ולפיכך ייתכן שביטל נדרו את תנאו, לבין 'היתר עיסקא', שם בוודאי כפיפות ההלוואה להיתר עיסקא, כפי שהתנה, טובה יותר לעבודת ה' של האדם מהלווה בריבית.[11] בכל מקרה ברור כי גם אם מסתמכים על הדעה המקלה, ה'היתר עיסקא' מראש מועיל אך ורק במקרה שבו האדם שכח מקיומו של המסמך, וגם

---

7. המושג 'על דעת ראשונה הוא עושה' הינו מושג הלקוח מעולם הדינים שבהם נדרשת מחשבתו של האדם (כגון דין לשמה בקודשים, ראה זבחים ב ע"ב ועוד). העובדה שדין זה, הנאמר בהלכות נדרים, נשען על העיקרון הכללי ש'על דעת ראשונה הוא עושה', יש בה משום אסמכתא לכך שניתן להרחיבו גם לתחומים נוספים. כך אכן עושה רבי שמואל ענגיל (בעל שו"ת מהר"ש, הצעת תקנה נחוצה עמ' 8). וראה בתשובתו של רבי אהרן קוטלר (שו"ת משנת רבי אהרן סימן כ), שהבין כי מדובר על שני יסודות נפרדים לתקנה.
8. בתוספות נדרים כג ע"ב ד"ה רבא, וברמב"ם, הלכות נדרים פרק ב הלכה ד.
9. שו"ע, יו"ד סי' ריא סעי' ב.
10. כפי שהכריע הט"ז, יו"ד סי' ריא ס"ק ג.
11. בתשובתו התומכת בהצעה זו (הצעת תקנה נחוצה עמ' 5), הרב אליהו קלצקין (רבה של לובלין, נחשב למנהיגי העדה החרדית, אף שהיה תומך נלהב בציונות ואף עזב את רבנות העיר הגדולה לובלין כדי לעלות לירושלים ולהינשא בה) כותב כי גם אם נאמר שרבא חולק על אביי, הרי שבמקרה זה, שאלמלי ההסתמכות על התנאי נמצא שהאדם מלווה בריבית, גם רבא יודה, שכן על פי הדין הריבית אינה חלה, וממילא לא נעשית מחשבתו, ולכל היותר בגבייתה יש גזל.

שכח לעשות 'היתר עיסקא' בשעת ההלוואה. במידה והאדם זכר את קיומו של ה'היתר עיסקא' שעליו חתם מראש ובכל זאת ביצע הלוואה בריבית, בניגוד למסמך שחתם עליו, לא יועיל ההיתר להצילו מאיסור ריבית.

יסוד נוסף להיתר מניח הרב אליהו קלצקין.[12] לדעתו יש מקום לעשות שימוש בעיקרון האומר כי 'כל העושה על דעת ראשונה הוא עושה'.[13] עיקרון זה, שמקורו הלכות קדשים, אומר כי במקום שבו נדרשת כוונה מסוימת במעשה, ובפעם הראשונה שבה האדם עשה את המעשה הוא התכוון בכוונה הנדרשת, אזי גם אם בפעמים האחרות שבהן עשה את המעשה הוא לא התכוון, יש להניח כי כוונתו הייתה ככוונתו הראשונה. ביסוס ההצעה על יסוד זה מרחיב את האפשרות להשתמש בהצעה גם למקרים שבהם האדם זכר את הצהרתו ובכל זאת נמנע מלציין במפורש כי ההלוואה נעשית על פי 'היתר עיסקא'.[14]

לדעת הרב ישראל זאב מינצברג[15] יש מקור להרחבת עיקרון זה, של הסתמכות על הצהרה מוקדמת, גם לדיני תנאים, שם אומרת הגמרא:[16]

> אמר לה בפני שנים הרי זה גיטך על מנת שתשמשי את אבא ב' שנים, וחזר ואמר לה בפני שנים הרי זה גיטך על מנת שתתני לי מאתים זוז - לא ביטל דברי האחרון את הראשון...

ומבאר הראב"ד:[17]

> שמעינן מינה שהתנאים שאדם מתנה קודם מעשה והלך ועשה מעשה בסתם שעל התנאים עשה ולא בעינן תנאי בשעת מעשה.

הראב"ד מוכיח זאת מהתוספתא[18] הקובעת כי כאשר הצדדים דנו בדבר התנאים לעסקה ולא הגיעו לכלל הסכמה ונפרדו, ולאחר מכן אחד הצדדים ביקש לבצע את העסקה מבלי לדבר על תנאים כלל, יש להניח כי קיבל את תנאי הצד השני:

> זה אומ' במנה וזה אומ' במאתים והלך זה לביתו וזה לביתו ואחר כך תבעו זה את זה אם הלוקח תבע את המוכר ייעשו דברי מוכר ואם המוכר תבע את הלוקח ייעשו דברי לוקח.

## ב. הפולמוס סביב הצעתו של הרב איגר

הרב עזריאל מאיר איגר שולח את הצעתו לגדולי ישראל בפולין[19] ובארץ ישראל, ומקבל את תגובותיהם. את התגובות הוא מעלה בשני קונטרסים: האחד בשם 'הצעת תקנה

12. הרב קלצקין שם. וכ"כ הרב ירוחם ברנשטיין (באותה העת שימש ראב"ד של החסידים בירושלים וחבר מועצת הרבנות הראשית, תקנת רבים עמ' 36).
13. זבחים ב ע"ב, שבת צא ע"א ועוד.
14. כך מסיק הרב אהרן קוטלר בתשובתו, ראה להלן.
15. הרב ישראל זאב מינצברג (באותה העת היה רב בעדה החרדית בירושלים, תקנת רבים עמ' 29). שנים מספר קודם לכן פרסם קונטרס ארוך המתנגד למתן זכות בחירה לנשים לוועד הלאומי בשם 'זאת חוקת התורה'.
16. גיטין עו ע"א.
17. השגות הראב"ד, על הרי"ף מסכת גיטין לז ע"ב, כך פסקו גם בית הדין בת"א כמובא בפד"ר א עמ' 310.
18. תוספתא מסכת קידושין פרק ב הלכה ט.

נחוצה' (וורשא תרפ"ט), והשני בשם 'תקנת רבים'. בקונטרסים אלו הוא פורס את הצעתו ומקבל את תגובות הרבנים. חלק גדול מן הרבנים, ובהם גדולי אותו הדור, תומך בהצעה,[20] אולם חלק מן הרבנים מסתייג ממנה - מכולה או מחלקה - מסיבות שונות. מי שהיטיב לנסח את מרבית ההסתייגויות מהתקנה היה רבי אהרן קוטלר.[21]

**1. דחיית ההשוואה לדיני נדרים**

ההצעה מבוססת על דיני מודעה בנדרים, אך אין להשוות דיני נדרים לתנאים הנקבעים בין שני אנשים ומחייבים את הסכמתם ברגע ביצוע העסקה.[22] זאת ועוד, מודעה מועילה

19. את ההצעה מעלה הרב עזריאל איגר לראשונה בשנת תרפ"ד, במכתב שהוא שולח לרבנים שונים. במקביל הוא מפרסם את הצעתו בכתבי עת שונים, כגון כתב העת 'בית ועד לחכמים' (שנה חמישית תרפ"ו סימן א. כתב עת זה יצא לאור באותה העת בסאטמר - הונגריה, ומטרתו הייתה לרכז חידושי תורה במגוון נושאים). אחר קבלת התגובות (שחלקן נדפסו גם כן בכתב עת זה) וריכוזן בקונטרס 'הצעת תקנה נחוצה' (ורשא תרפ"ט) נשלחה ההצעה כהחלטה רשמית של אגודת הרבנים בפולין, וזו פורסמה בקונטרס שריכז את כלל ההתכתבויות בנוגע להצעה ('תקנת רבים' ורשא תר"צ). על ההצעה היו חתומים גם הרבנים הרב צבי יחזקאל מיכלסון הי"ד (הרב מפלונסק, אב"ד בוורשא) ושלמה דוד כהנא (תלמיד הרב יצחק אלחנן ספקטור, ממייסדי אגודת הרבנים בפולין, מהפעילים להתרת עגונות מלחה"ע הראשונה, שהתיר אלפי עגונות במהלך השואה ולאחריה. עלה לארץ בזמן המלחמה ושימש רב הרובע היהודי עד לנפילתו).

20. בין התומכים: הרב אליהו קלצקין (הצעת תקנה נחוצה עמ' 5); הרב מאיר אריק (שם עמ' 6); הרב שמואל ענגיל, האדמו"ר מגור (הרב אברהם מרדכי אלתר מגור, הכותב על ההצעה 'איני יודע מקום שאלה למה לא אסכים על זה?', תקנת רבים עמ' 92); הרב דוד בורנשטיין (האדמו"ר מסוכוצ'וב, בנו של ה'שם משמואל'), שטען כי הציע בעצמו הצעה שכזו שנים מספר קודם לכן; הרב שלום יוסף הלוי פיגנבוים, רבה של לוקטש, מחבר שו"ת 'משיב שלום' (תקנת רבים עמ' 5); הרב מנחם מנדל קירשבוים הי"ד (מגליציה, אב"ד פרנקפורט, ברח לבלגיה בזמן השואה ונעקד"ה באושוויץ, תקנת רבים 10); הרב נחום וידנפלד (רבה של דומברובה, בעל 'חזון נחום', מגדולי המשיבים בדורו, הושפל עם התפילין שלו על ידי הנאצים ונפטר משברון לב מייד לאחר מכן) שמציע להנהיג את ההחתמה לפני בית דין מזדמן, בדומה להתרת נדרים ולאו דווקא לפני בית הדין המקומי (תקנת רבים 12); הרב יצחק אייזק הירשוביץ הי"ד (רבה של העיירה וירבלין, תלמידו וחתנו של הרב אליעזר גורדון, ראש ישיבת טלז), אשר מציע (שם עמ' 13) כי הרב המקומי יפרסם את שמות החותמים על ההצהרה וכך יפתור את הבעיה של 'ידיעת האחד מחתימתו של האחר'. כן דעת הרב משה מנחם וינברג, אלא שמוסיף שמסתבר שהדבר לא יועיל להלוואות לצורך צריכה שוטפת אלא רק למטרות עסקיות (שם עמ' 16). לדעת הרב משה שמואל בלייכר (אב"ד קרקוב, שם עמ' 20) ההצהרה מועילה רק מכוח תקנת בית דין שלא יעשו הלוואה אלא ב'היתר עיסקא', וכל המלווה - על דעת בית דין עושה זאת. לדבריו מובן שלא ניתן להסתפק בבי"ד מזדמן, אלא חובה לעשות התקנה דווקא בבית הדין המקומי. אומנם הרב בלייכר מערער על עצם הצורך בתקנה, שכן אם אדם אינו מעוניין לעשות 'היתר עיסקא', איננו מחויבים להציל אותו מעבירה. עוד הסכימו להיתר הרב יעקב ליפשיץ הי"ד (רבה של קונין עש, שנעקד"ה ע"י הנאצים), הרב ירוחם ברנשטיין (תקנת רבים עמ' 36) והרב אברהם לייב זילברמן (רבה של צפת, השתתף עם הראי"ה קוק במסע המושבות) (תקנת רבים 40); הרב אברהם נתן אלברג הי"ד (תקנת רבים 50); הרב יצחק ויסברוט הי"ד, הרב פנחס גרהר מאושוויץ; הרב אברהם מנחם הלוי שטיינברג, רבה של ברודי, 'בית ועד לחכמים', תרפ"ח עמ' יח, ועוד.

21. רבי אהרן קוטלר, אז ראש ישיבת סלוצק-קלצק, בשו"ת משנת רבי אהרן, חלק א סימן כ. טענות דומות לאלו השמיע הרב מנחם מנדל אלתר מגור הי"ד (בנו הצעיר של השפת אמת ואחיו הצעיר של האמרי אמת, כיהן כרב בפאביניץ' ובקאליש. שימש ראש אגודת הרבנים בפולין החל משנת תרצ"ד. נרצח בטרבלינקה בקיץ תש"ב, הצעת תקנה נחוצה עמ' 14), אם כי למעשה גם הוא אינו מתנגד עקרונית להצעה וסבור כי הדבר בגדר של 'לתפוש הרע במיעוטו'.

22. טענה זו נשמעה גם מהרב צבי פסח פרנק, רבה של ירושלים באותה העת, תקנת רבים עמ' 35; תשובתו זו הודפסה שוב בשו"ת הר צבי, שו"ת הר צבי יו"ד סי' קמא; לצורך העניין, גם אם שני הצדדים

לבטל נדר, אך אינה מועילה ליצור משהו חדש, ואילו בהצהרת העסקה מבקשת ההצהרה לא רק לבטל את הסיכום על אודות הריבית אלא ליצור יש מאין עסקה מורכבת של פיקדון, הלוואה, שכר טרחה ועוד. יתר על כן, דיני נדרים ייחודיים בכך שהיכולת של התנאי המוקדם לבטל את הנדר מבוססת על דיני התרת נדרים בפתח,[23] וכפי שכותב הר"ן:[24]

> ונ"ל דלא מצי למידן הכי משום דנדרו עצמו היינו טעמא דהיכא דאתני מעיקרא לא חיילי כלל, משום דכיון דשכח תנאו בשעת נדרו ה"ל נדר בטעות ולא חייל כלל וכו' ואפילו הכי ההוא גוונא גופיה לא מבטל להו לאחר שידור, דהא כל נדר שהוא ניתר בפתח טעות הוא, דמה לי אי מצינן למימר דאילו ידע מה דאתני מעיקרא לא היה נודר ומה לי אי מצינן למימר אילו ידע האי פיתחא דידע השתא לא היה נודר, דא ודא אחר היא, אלא מאי אית לך למימר דנהי דבהאי גוונא אינו מתיר לעצמו לאחר הנדר, כל שקדם ההוא גוונא גופיה לנדר הרי הוא מתיר לעצמו.

ואכן מצאנו שבדברים שבין אדם לחברו התנאים צריכים להיות ברורים יותר מאשר בדיני נדרים,[25] וא"כ דיני נדרים אינם יכולים להיות מקור להסתמכות על הצהרה המקדימה את ההתקשרות. עוד יש לומר כי יסוד דין מודעה בנדרים נובע מן העובדה כי התורה נתנה כוח לאדם לאסור על עצמו את המותר, ולפיכך:

> כשאומר שכל נדרים שידור יהיו בטלים, סילק א"ע מכח זה, ואינו רוצה בו, וממילא כשנדר אח"כ הוי כאילו אחר אסר עליו וממילא דאין הנדר חל וזה ניחא התם בנדר אבל בנ"ד כיון דבשעת נתינת המעות אח"כ המלוה והלוה אומרים שהם בתורת הלואה ואדם יכול לעשות בממון שלו כרצונו... ממילא מה מהני זה שאמר מקודם או אפי' כתב שמקבל על עצמו שכל עסקיו יהיו בתורת עיסקא הא עתה הוא חוזר מדיבורו בזה שאומר שנותן לשם הלואה ולא לעיסקא.[26]

## ג. דחיית השימוש בעיקרון כל העושה על דעת ראשונה הוא עושה.

כאמור לעיל הרב אליהו קלצקין הרחיב את הבסיס להצעה על יסוד הסברה 'כל העושה על דעת ראשונה הוא עושה'. ואולם, טוען הרב קוטלר, אם האדם הגדיר בשעת ביצוע ההלוואה כי הוא מבצע הלוואה בריבית, לא ניתן עוד לומר כי הוא עושה על דעת

---

יחתמו על הצהרה שכזו, הדבר לא יהפוך את ההלוואה בריבית שביצעו לעסקה מותרת (למעשה התגלעה מחלוקת בין רבני ירושלים: רבה של ירושלים, הרב צבי פסח פרנק, שהיה ליטאי, מתנגד להיתר זה, ואילו הרב ירוחם ברנשטיין, ראב"ד החסידים, מסכים להיתר זה).

23. גם את הטענה הזו טוען הרב צבי פסח פרנק (שם).
24. ר"ן, נדרים עה ע"ב ד"ה הא כדאיתא.
25. דוגמה לכך מביא הרב מינצברג (שם) מלשון הרמב"ן בחידושיו, בבא בתרא קכו ע"ב: 'כי גמרינן מתנאי בני גד ובני ראובן הני מילי כיוצא בו שהוא תנאי שבין אדם לחברו אבל תנאי שבינו לבין עצמו בכל ענין הוי תנאי, והטעם נותן שהרי מדעתו התנה ורוצה הוא לקיים תנאו, הילכך אף תנאי כפול לא בעינן'.
26. הרב דוד בער מאזרקאוו הי"ד (היה רבה של העיר אוזורקוב שליד פולין ושימש סגן יו"ר אגודת רבני פולין, נעקד"ה בשואה, תקנת רבים עמ' 81).

ראשונה, שכן דבריו האחרונים עומדים בניגוד גמור להצהרתו המקורית. יתר על כן, לא מצאנו שימוש בעיקרון זה אלא במקרה שבו האדם מגדיר בינו ובין עצמו את כוונתו, אולם כאשר מדובר בעסקה בין שני אנשים ואחד מהם אינו שותף כלל ל'דעתו הראשונה' של מי שהוא מתעסק איתו, אין הדבר מועיל להגדיר את דעתו שלו.[27] זאת ועוד, במידה והמצהיר לא בירר אם מי שכנגדו אף הוא חתום על הצהרה דומה, ביודעו שהצהרה חד צדדית אינה מועילה, אזי להצהרתו גופא אין כל משמעות, שכן הוא ביטל אותה בעצם התעסקותו עם מי שלדעתו אינו חתום עליה.

הרב קוטלר טוען גם שיש להבחין בין הלכות שבהן המחשבה כשלעצמה היא זו שיוצרת את המציאות ההלכתית, ובין הלכות שבהן המעשה בשיתוף הכוונה יוצר חלות הלכתית:

> יש לחלק בין פיגול או לשמה דקרבנות דהוי רק דין מחשבה בלבד, ואינו עושה שום חלוק רק דהדין חל ממילא... ובזה אמרינן כיון דמסתמא על דעת ראשונה הוא עושה חשוב כמחשבה לפסול את הקרבן... מה שאין כן גבי קניינים דבעינן שיעשה קנינים והתחייבות בדואי דבעינן עשיה מפורשת ואין זה דין מחשבה רק מעשה קנין ואם יכון באופן אחר עושה קנין אחר לא שייך כלל לומר שיחול ממילא קנין חדש שלא נתכוון לו בשביל דעתו הראשונה שלא היתה כלל בשעת מתן מעות.

כלומר דין 'כל העושה על דעת...' לא נאמר אלא כאשר המחשבה כשלעצמה היא המגדירה את האיסור וההיתר,[28] אולם בעסקאות שבין אנשים מדובר במעשה אשר יש לו חלות משפטית, ושם המחשבה חייבת לבוא לידי ביטוי במעשה מוגדר כדי להקנות לו חלות, ולא די במחשבה שחלפה ועברה כבר.

---

27. כך כתב גם הרב יצחק יעקב וויס, שו"ת מנחת יצחק, ח"א סי' כ; התשובה נכתבה בשנת תרפ"ח בהיות הרב וויס אברך צעיר. המנחת יצחק קורא על אודות היוזמה בכתב העת 'בית ועד לחכמים', שם הוא רואה את תשובת הרב אברהם מנחם שטיינברג מברודי שתמך ברעיון. הוא עצמו מתנגד לרעיון, ואת התנגדותו הוא שולח לעיונו של חותנו הראשון הרב פנחס צימטבום הי"ד, אב"ד בגרוסוודיין. (אחרי שניצל מהשואה חוזר הרב וויס ערירי לגרוסוודיין כדי להציל את רכושו וכתביו, ובהם תשובה זו, ואחרי שנים ספורות מודפסת התשובה בכרך הראשון של השו"ת מנחת יצחק שיוצא לאור בלונדון). לדעת המנחת יצחק, במקום שבו נדרש תנאי או גילוי דעת במכר, לא ניתן להסתמך על תנאי המוקדם למכר, ועל כה"ג נאמר דברים שבלב אינם דברים. מעין סברה זו כתב הרב דוד בער מאזרקאוו הי"ד (שם עמ' 82) וטען כי לא מצאנו סברה זו במפורש אלא ביחס לאיסורים ולא ביחס לממונות, וכלל נקוט בידינו (כתובות מו ע"ב) שלא לומדים ממונא מאיסורא. על כך משיב הרב איגר (שם עמ' 85) שבהחלט מצאנו שימוש בכלל זה גם בדיני ממונות בתשובת הריב"ש (מובאת בב"ש אהע"ז סי' קיד), בש"ץ שנשכר על דעת תנאים הראשונים. המנחת יצחק העלה בדעתו אפשרות זו, וכתב כי גם אם ניתן למצוא את השימוש בעקרון 'על דעת ראשונה הוא עושה', גם בעסקה בין שני אנשים, הדבר מוגבל למקרה בו שני אנשים סיכמו ביניהם עסקה אחת על פי תנאים מסויימים, ולאחר מכן ביצעו עסקה נוספת מבלי לציין האם התנאים שהותנו בעסקה הראשונה מחייבים אותם. במקרה זה יש להחיל את התנאים הראשונים גם על התקשרויות נוספות של אותם האנשים תוך הסתמכות על הסכמתם המוקדמת המשותפת.

28. ומוסיף הרב דוד בער שגם בתחומים אלו תועיל התניה מראש רק בשרשרת מעשים שניתן לראותם כיחידה אחת (כגון כתיבת ס"ת לשם קדושת ס"ת), ולא במעשים שלא ניתן לראותם כיחידה אחת, כגון כתיבת שם ה' בקדושה (ש"ך, יו"ד סי' רעו).

## ד. ספקות במציאות ובהלכה

גם אם נאמר כי באופן תיאורטי ההצהרה עשויה להיות תחליף לעשיית 'היתר עיסקא' מפורש בעת ההלוואה, הרי שעצם העובדה כי אפשרות ההסתמכות תלויה בדעתם של הצדדים (שכן אם אחד מהצדדים מתכוון בליבו בשעת ההלוואה שלא להיות כפוף להצהרתו, הוא אינו כפוף לה, וההלוואה אינה אלא הלוואה בריבית), היא הופכת את גביית הרווח על פי תנאי ההיתר לבלתי אפשרית. זאת משום שבמידה ויהיו רווחים, יוכל הצד המתחייב לשלמם לטעון שההצהרה לא חלה במקרה זה, ואם כן בשעת העסקה אף אחד מהצדדים אינו יודע בוודאות אם תנאי התשלום יהיו תנאי העסקה או תנאי ההלוואה בריבית, ולכן ההלוואה נשארת בהגדרתה האחרונה - הלוואה בריבית. כמו כן הואיל וההסתמכות על ההצהרה נתונה במחלוקת, יוכל המתחייב לשלם לטעון 'קים לי' כדעות הסוברות שההצהרה אינה תקפה, וממילא היכולת לגבות על פי תנאי העסקה הולכת ומתרחקת.

נוסף על טענות אלו, מפי כמה רבנים נשמעו טענות נוספות כנגד ההצעה.

## ה. הצהרה חד צדדית חסרת משמעות

עסקא, כמו כל התקשרות ממונית בין אנשים, מחייבת את הסכמתם של שני האנשים לתנאיה, ולא די בהסכמתו של אחד לחייב את חברו לעמוד בתנאים שלא העלה כלל בדעתו. לכן בכל ההיתרים עד להיתרו של המהרש"ם מצאנו את הדרישה כי ה'היתר עיסקא' ייעשה לכל הפחות על דעת שני הצדדים, ובמידה ואין עדים החתומים עליו מטעמם, עליהם לאשררו בחתימתם. לוויתור על הסכמתו המפורשת של הלווה הסכים לראשונה המהרש"ם, כאשר הוא ניסח את 'היתר עיסקא' חד צדדי עבור הבנק בברז'אן. ואולם הוויתור נעשה באופן מושכל, שכן הוא הניח כי חתימה של דירקטוריון הבנק בפני בית דין, ובפרט כאשר ההיתר תלוי על קיר הבנק גלוי לכל העמים, ובתוכם הלווה, מאפשרת להניח באופן סביר כי הלווה מהבנק ידע שההלוואה כפופה ל'היתר עיסקא', ואע"פ שלא חתם עליו בעצמו, הסכים לכל תנאי בעצם הסכמתו לקחת הלוואה מהבנק.[29] ואולם בהצהרת העסקה של הרב איגר העיקר חסר מן הספר, שכן היא נעשית באופן חד צדדי, והמלווה כלל אינו יודע אם הלווה חתם על הצהרה דומה, ואם כן אין כל משמעות לתנאים שהצהיר עליהם בינו לבין עצמו, בעוד הלווה יודע ומתחייב לתנאים אחרים לגמרי ואינו יודע כלל לאלו תנאים התחייב המלווה לפני זמן רב, אם בכלל.[30] בנוגע לטענה זו עונה הרב איגר ואומר כי מלבד ההנחה כי במרבית המקרים הלווה מסכים לתנאי ההלוואה כפי שהוכתבו על ידי המלווה, הרי שתנאי ה'עיסקא' טובים יותר מתנאי

29. כך סברו הרב מנחם מנדל אלתר מגור (שם), והרב מינצברג (תקנת רבים עמ' 34), ולפיכך הסיקו כי אם הלווה לא חתם על הצהרה מקבילה, לא תועיל הצהרת המלווה כשלעצמה לפתור את בעיית הריבית.

30. הרב צבי פסח פרנק והרב יצחק יעקב וויס מעלים גם טענה זו. את הדרישה של הסכמת הלווה לתנאי 'היתר העיסקא' מוכיח הרב מנחם מנדל מגור מדברי הלבושי שרד הנזכרים לעיל. לדעת הרב איגר דברי הלבושי שרד לא נאמרו אלא במקום שבו תנאי העסקא גרועים מתנאי ההלוואה (כגון בעניין מועד הפירעון), שם נדרשת הסכמתו במפורש.

ההלוואה, שכן בהינתן תנאים מסוימים הוא יכול להישבע או להביא עדים ולהיפטר מתשלום, ואם כן ודאי שיש להניח כי הסכים לדעת המלווה וקיבל את המעות בתורת 'עיסקא'.

## ו. הצהרה מוקדמת של הלווה היא חסרת משמעות

הצהרה שהלווה מצהיר אינה מועילה, שכן אין לו שליטה בתנאי ההלוואה ואין הוא יכול באמצעות הצהרה חד צדדית לחייב את המלווה להפוך חלק מהלוואתו לפיקדון שייתכן ובתנאים מסוימים כלל לא יוחזר. בנוגע לטענה זו, שאין משמעות לחתימה מראש של הלווה עוד לפני שנוצרה בכלל ההלוואה, עונה הרב איגר כי חתימת הלווה על ההצהרה אינה התניה (שאכן לא שייכת מצידו של הלווה) אלא שעבוד עצמו בתורת עיסקא למי שייתן לו מעות, אף שבעת הנתינה יוגדרו (בטעות) כהלוואה.

נוסח ה'היתר עסקא' של מחצה פיקדון ומחצה הלוואה הופך את המלווה והלווה לשותפים, ושותפות זו מחייבת קניין גמור.[31]

חתימה על מסמך ההופך במחי קולמוס כל הלוואה עתידית לעסקה הינה הערמה גדולה שאין לעשותה באיסורי דאורייתא, וספק רב אם היא מועילה אפילו בדיעבד.[32]

## ז. חשש לשותפות באיסורים

הפיכת כל הלוואה או מתן אשראי הנושא ריבית ל'עיסקא', משמעותה המשפטית היא הפיכת המלווה לשותף בעסקיו של הלווה. במציאות שבה ציבור רחב אינו שומר תורה ומצוות, ובפרט שבת, אזי שותפות בעסקיו משמעותה שותפות בעסקים מחללי שבת. אי לכך הפתרון של החלפת איסור ריבית באיסור שכר שבת וחיזוק ידי עוברי עבירה - אין בה פתרון מושלם אלא החלפה של איסור חמור באיסור קל יותר. לא ייתכן לתקן תקנה

31. טענה זו העלה הרב יצחק מאיר הכהן רפופורט (תקנת רבים עמ' 6). לדבריו תקנה זו מועילה רק בנוסח 'היתר עיסקא' שבו הלווה מקבל הכול בפיקדון עד אשר ירוויח בו כשיעור המוסכם, ולאחר מכן יהפוך הסכום כולו (למעט הרווח) להלוואה (וזהו ה'היתר עיסקא' המקורי של המהר"ם). במקרה שכזה הלווה אינו אלא שליח, וניתן למנות שליח הרבה לפני השליחות.

32. טענה זו העלה הרב אליהו בומבך הי"ד (רבה של העיירה אושוויץ, תקנת רבים עמ' 75). אומנם נחלקו האחרונים בשאלה אם הערמה מועילה בדאורייתא. לדעת התבואות שור (פסחים כא ע"א ד"ה מתני') הערמה אינה מועילה להימנע מאיסור דאורייתא, ולכן אסר למכור בהמות לגוי על מנת שזה יאכילן חמץ בפסח, וז"ל: 'הלא מוכחא מילתא דהערמה טובא שזה הקונה לאו גברא דאורחיה מעולם לקנות כך, וזה אין דרכו למכור כך, ועל הרוב הקונה הוא עני וקונה בכמה מאות חמץ, כנהוג עתה, שאין מוכרים בדבר מועט' (מכירת חמץ הנהוגה, בניגוד למכירת הבהמות, נועדה להימנע מאיסור דרבנן בלבד, שכן אחרי ביטול חמץ אין האדם עובר עוד על איסור דאורייתא של בל יראה). אכן על דבריו חלקו אחרונים רבים וסברו שהערמה מועילה גם על מנת להימנע מאיסור דאורייתא, ראה דברי הגאון מליסא (מקור חיים אורח חיים סימן תמח ס"ק יא), החת"ס (או"ח סב ד"ה והנה נראה) והראי"ה קוק, שבת הארץ מבוא פרק יג, וז"ל: 'במקום שכל עיקר הקנין הוא כדי להפקיע האיסור, וקנין כזה גמר המקנה להקנות והקונה לקנות - שפיר סמכא דעתיה'; וכ"כ בעניין היתר המכירה הרב צבי פסח פרנק, שו"ת הר צבי, אהע"ז סי' כט. ואכן לדעת הרב איגר (בתשובה לדברי הרב בומבך שם עמ' 75) וכן בתשובת הרב מרדכי דויטש (שם עמ' 51) יש להתיר הערמה במקרה שלנו.

היוצרת איסור, הגם שמדובר באיסור קל יותר ממה שהיה עובר מי שנותן את כספו ללא 'היתר עיסקא' כלל, ואין לעודדה.[33]

# ח. ההכרעה במחלוקת

### 1. ההכרעה במחלוקת בפולין

ככלל, נחלקו האחרונים אם ניתן להכריע כיום במחלוקות על פי רוב[34] או לא.[35] לדעת השוללים הכרעה על פי רוב שמורה לבית דין או לסנהדרין, שם החולקים זה על זה שומעים זה את דעתו של זה ויכולים לשכנע איש את רעהו. אפשרות כזו אינה מתקיימת כמובן כאשר מונים דעות שנכתבו בספרים שכותביהם לא שמעו זה את זה, ובוודאי אינם מייצגים את דעת כל תלמידי החכמים, שכן מרביתם לא כתבו דעתם בספרים, ואין הדבר גורע ממשקלה. אולם אני סבור כי סוגיא זו שונה בנקודה זו מיתר המחלוקות ההלכתיות הנפוצות בין האחרונים, שכן הרב איגר שולח את הצעתו לכל הרבנים החשובים שהוא מכיר ברחבי אירופה ובארץ ישראל, ואלו שולחים לו את הסכמתם או את אי־הסכמתם בכתב, ואף מתקיים דיון ביניהם מעל גבי המכתבים המכונסים כולם לחוברת אחת - תקנת רבים. פעולה זו מאפשרת לוועד רבני ורשה, בראשות הרבנים שלמה דוד כהנא ויעקב זילברשטיין הי"ד,[36] לקבל את ההצעה כהחלטה. ייתכן כי אף הרשב"א וסיעתו, אשר אינם מוכנים ללכת אחר הרוב, יסכימו כי מחלוקת זו הוכרעה על פי רוב הפוסקים באותה העת. עם זאת אין זו מסקנה הכרחית, שכן סוף סוף ידו של הרב עזריאל איגר קצרה מלהגיע לחכמי ספרד, ואפילו קולו של רבה של ארץ ישראל הראי"ה קוק לא נשמע בנידון,[37] ואם כן קשה לומר שמחלוקת זו הוכרעה בשעתה על פי רוב.

### 2. תקנת 'היתר עיסקא' כללי אחרי השואה

שנינו בזוהר[38] 'הכל תלוי במזל ואפילו ס"ת בהיכל', על דרך האירוניה ניתן לומר כי תקנה זו נולדה במזל מאדים[39]. ההחלטה מתקבלת ממש בשעה שבארץ ישראל מתחוללים

---

33. טענה זו מעלה הרב יהודה לייב צ'ירלסון הי"ד (רבה של קישינב ושל כל יהדות סרביה, ממקימי אגודת ישראל. נרצח בהפצצה של הנאצים על קישינב במהלך 'מבצע ברברוסה' מפגיעה ישירה של פגז. תקנת רבים עמ' 89). הרב איגר משיב לדבריו ואומר כי אדרבה, מצאנו תקנות בחז"ל (ירושת הבעל ב"מ צו) אשר פותחות פתח לאדם לעבור על איסור בגינן, ואעפ"כ תיקנו אותן חז"ל מתוך הנחה שהאדם מעוניין בתקנה רק בהיתר ולא באיסור. כמו"כ גם ב'היתר עיסקא' ניתן לומר כי האדם החותם על המסמך מבקש להשתתף עם הלווים ממנו רק בעסקיהם המותרים.
34. ראה שו"ת הרדב"ז ד, סי' קטז אלף קפז.
35. ראה רשב"א, תולדות אדם, סי' קד; הובא בב"י, חו"מ סוף סי' יג; ובשו"ת מהר"א ששון, תורת אמת, סי' רז.
36. כיהן כרבה של פראגא, פרבר של ורשה. בתו נישאה לרב שמעון הוברבנד, אשר הקים בתוך גטו ורשה ארכיון המתעד את השואה המכונה 'עונג שבת', עד שנרצח עם אשתו על ידי הנאצים בטרבלינקה.
37. ההימנעות מפנייה לרבה של ארץ ישראל הראי"ה קוק זצ"ל, שנחשב לדמות מרכזית מאוד בעולם הרבני, מעוררת יותר מתמיהה, בפרט לאור פנייה שנעשתה לשניים מחשובי החברים במועצת הרבנות הראשית באותה העת, הרב צבי פסח פרנק והרב תנחום רובינשטיין. ייתכן כי הדבר נעשה בשל הרצון להימנע מעימות אפשרי עם הקנאים בארץ ישראל שהתנגדו לרב, אולם קשה להוכיח זאת. על כל פנים מסתבר בדיעבד כי הימנעות זו תרמה לגוויעתה של היוזמה.
38. זוהר, כרך ג קלד ע"א.

מאורעות תרפ"ט.[40] גם כך דעות חכמי ארץ ישראל בדבר תקפותה של התקנה היו חלוקות,[41] אולם בכל מקרה באותה שעה היו חכמי ארץ ישראל עסוקים בהנהגת קהילותיהם בעת צרה, ולא היו פנויים לקדם יוזמה חדשה המצריכה שיתוף פעולה נרחב הן של הרבנים והן של הציבור. התבססותה של תקנה מעין זו אורכת שנים מספר, וייתכן שיוזמתו של הרב איגר התניעה תהליך זה. אולם התהליך היה אמור להתרחש בפולין ובמזרח אירופה, שם התגוררו מרבית שלומי אמוני ישראל באותה העת, אך בחלוף עשר שנים עלה הכורת על יהדות אירופה, והתקנה נרמסה עם יהדות אירופה תחת מגפו של הצורר הנאצי. עולם התורה שאחרי השואה נבנה בעיקר בארץ ישראל, אולם כאמור חכמי ארץ ישראל מלכתחילה לא תמכו יתר על המידה בתקנה זו, ובקרב השורדים אחרי השואה כמעט ולא נותר איש מהתומכים בה.[42] בכך לכאורה הפכה ההצעה לעניין של דרוש וקבל שכר.

**הלכה למעשה**, נראה כי ההכרעה בשאלה זו נתונה לשיקול דעתו של הפוסק. יש מהפוסקים שהסתמכו על עמדת רוב מניין ובניין פוסקי הדור שאימצו אותה,[43] יש שראו בה שאלה שלא הוכרעה מעולם ושלא ניתן עוד להכריע בה,[44] ולעומתם הפוסקים הליטאים הושפעו מאוד מעמדתם של הרב צבי פסח פרנק והרב אהרן קוטלר, ולפיכך נטייתם להסתייג מהתקנה ולהתייחס אליה כאל אפיזודה שנדחתה.[45] אומנם יש להעיר כי מבחינה הלכתית ההכרעה בשאלה זו אינה אמורה להיות שונה מכל שאלה הלכתית שאנו נתקלים בה, ומרבית הפוסקים כיום מתייחסים לשאלה זו כאל מחלוקת שלא הוכרעה מעולם.

39. ראו שבת קנו ע"א: 'האי מאן דבמאדים יהי גבר אשיד דמא. אמר רב אשי: אי אומנא, אי גנבא, אי טבחא, אי מוהלא'.
40. ההחלטה מתקבלת ביום ד' ט"ו באב תרפ"ט. ביום שישי באותו שבוע פרצו המאורעות בירושלים, ובאותה שבת נטבחו עקד"ה כל יהודי חברון.
41. הרב קלצקין והרב תנחום רובינשטיין תמכו בהצעה, ואילו הרב פרנק והרב איסר זלמן מלצר התנגדו לה.
42. מכל המוזכרים במאמר עברו את השואה ושרדו הרבנים קוטלר, מלצר, פרנק וויס, כולם ממתנגדי התקנה, ומכל מאות התומכים שרדו רק הרבנים תנחום רובינשטיין ושלמה דוד כהנא.
43. כך משמע מדברי הרב מנשה קליין בשו"ת משנה הלכות, ח"ט סי' קעג ד"ה והנה; כמו כן ראה בספר 'משכן שילה', מכתבי הרב שילה רפאל תשנ"ו, עמ' רפח.
44. ראה מאמרו של הרב ישראל ברגל בקובץ 'מבית לוי' תשנ"ו עמ' קנג, ובמאמרו של הרב צבי שפיץ בקובץ 'אורייתא' תשנ"ג, עמ' קיד.
45. כך מכריעים הרב משה הרשלר וחתנו הרב אליהו רפאל היישריק בספרם 'תורת ריבית', פרק טז סעיף לא. לדבריהם 'למעשה לא מצינו שפשטה תקנה זו ולפיכך אין לסמוך עליה להתיר לכתחילה'. יש לציין כי הרב הרשלר היה תלמידו המובהק של הרב איסר זלמן מלצר, שכאמור התנגד ליוזמה של הצהרת העסקה. כך כותב גם הרב א. דביר בכתב העת 'הליכות שדה' 102 (תשנ"ו), עמ' 94, אשר אחר הבאת ההצעה הביא את טענותיו של הרב אהרן קוטלר וחתם בכך שהרב איסר זלמן מלצר התנגד ליוזמה.

## נספח : שטר הצהרת עסקה[46]

### נוסח השטר היתר עסקא הכללי אצל הב"ד שבעיר

אנכי הח"מ מודה בזה *) שאני מחייב עצמי בחיוב גמור ומשעבד עצמי ואת כל אשר לי בשיעבוד גמור המועיל עפ"י דתוה"ק ותקחז"ל. שכל העסקי ממונות שיהי' נעשים במשך שנה הנוכחית הבנ"מ. ביני ובין אחרים מאחב"י מכל מקום שהם, הן מה שאקבל מעות מהם או מה שאתן להם, הן בתורת הלואה. והן הרחבת זמני תשלומי מקח וממכר. והן קניות ומכירות שטרות. והיפאָסיקעז. וכל ענייני ממונות אשר יש לחוש עליהם חשש איסור רבית דאורייתא או דרבנן – יהי' הכל בתורת עסקא. עצה"ע כתיקון מור"ם ז"ל ורבותינו שאחרי' כמבואר בהחכמת אדם. היינו באם אהי' אנכי הלוה, חנני משעבד עצמי עצהת"ע כנ"ל לעסוק עם המעות ככל הצורך. וכפי שאתפשר עם המלוה בנכיון איזה סכום בעד שכר עמלה. הכל כפי הצורך ההיתר עסקא וכן כשאחי' המלוה אני מקבל על עצמי שיהי' כפי הדין עצה"ע – ותנני נותן בח"י על השטר הזה, כח ותוקף ועיז לכל דו"ד שיהי' לי על אחרים או אחרים עלי לדון עמי על סמך מתב זה. בחיוב ושיעבוד הגוף ונכסים. ועלי לשלם או לקבל כפי יושת עלי בב"ד בלי שום טו"מ – והנני מקבל עלי כל זאת בחיוב שבועה ואלה *) שלא אחזור בי משיעבוד והתחייבות זה בכל חשפקים שיהי' נעשה ביני ובין אחרים במשך שנה זו. והנני מתנה בפירוש. באם אעשה בשעת איזה עסק, הת"ע מיוחדת, לא יוגרע בזה. תוקף שטר זאה מכל שאר העסקים אשר מחמת שכחה או אונס אחר, לא אעשה הת"ע מיוחדת. כן כשאעשה הת"ע מיוחדת על זמן, ויתעכב העסק אחר הזמן הזה, יהי' חל עליו חיוב ושיעבוד שטר הזה ככל הנ"ל. כן אני מתנה, באם אקבל או אתן ספורש בגמ"ת; לא יהי' חל עליו חאבת שטר הזה; כלל.

כל זה נעשה כחומר כל השטרות דנהגין בישראל העשויו כתקנת חז"ל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי. בביטול כל מידעות ומודעי מודיעות. כדרך שמבטלין בנ"נ בכל אופן היותר מועיל עפ"י דין תוה"ק וכל זה אני מקבל על עצמי בקנא"ס בפני ב"ד חשוב על דעת הרבנים חכמי הדור מתקני תקנא ח. ולראי' באעה"ת יום . . . חודש . . שנה . . מקום . . . נאום . . . נאום . . .

46. מתוך הצעת תקנה נחוצה, הרב עזריאל מאיר איגר, ורשה תר"צ, עמ' 17.